

**TRADHISI JAMAS PUSAKA ING DESA NGLIMAN,
KECAMATAN SAWAHAN, KABUPATEN NGANJUK**

Ismudiyanti, Dra. Sri Sulistiani, M. Pd

Pendidikan Bahasa dan Sastra Daerah (Jawa)

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Surabaya

rossi_yanzh@yahoo.com

Abstrak

Kabudayan minangka asil daya saka akal kang arupa cipta, karsa, lan rasane manungsa. Salah sawijine wujud kabudayan yaiku Tradhisi Jamas Pusaka (TJP). Sajrone TJP ana wujud uba rampe lan tata laku kang nduweni makna kang gegayutan karo filsafat Jawa. Ora saben wong mangerteni ngenani makna kang kinandhut sajrone uba rampe lan tata laku TJP. Simbol-simbol kang kinandhut sajrone TJP nduweni makna kang luhur gegayutan karo panguripane manungsa lan tetengere masyarakat Jawa. Saliyane iku, TJP uga nduweni piguna saengga tetep diugemi dening masyarakat lan mujudake kabudayan kang religius sarta ngalami owah-owahan. Alasan kasebut narik kawigaten saengga ditindakake panliten iki.

Bab kang dadi underane panliten, yaiku (1) Kena apa masyarakat Jawa mligine ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk nindakake TJP, (2) Kepriye wujud uba rampe, tata laku, lan maknane, (3) Apa pigunane TJP, lan (4) Kepriye owah-owahane TJP. Adhedhasar underane panliten kasebut, mula tujuwane panliten iki yaiku ngandharake lan njlentrehake (1) Alasane masyarakat Jawa mligine ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk nindakake TJP, (2) Uba rampe, tata laku, lan maknane, (3) Pigunane TJP, lan (4) Owah-owahane TJP. Saliyane iku, panliten iki uga nduweni paedah, yaiku kanggo pamarentah, masyarakat, lan kanggo generasi tuwa lan mudha.

Kanggo ngudhari apa kang ana ing underane panliten, mula digunakake teori folklor andharane Dananjaja kanggo ngudhari wujud TJP, yaiku uba rampe lan tata laku TJP. Kanggo nafsirake simbol kang ana ing TJP digunakake teori Pierce ngenani semiotik, yaiku (1) tandha iku dhewe, (2) bab kang ditandhani, lan (3) sawijining tandha anyar kang dumadi ing batine panampa. Saliyane iku, kanggo ngudhari pigunane TJP digunakake teorine Bascom kang ngandharake ngenani pigunane folklor, yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) minangka piranti ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) minangka piranti pendhidhikan kanggo anak, lan (4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi amrih norma-norma sajrone masyarakat tetep diugemi anggota kolektife. Owah-owahane TJP diudhari manut andharane Koentjaraningrat lan Sukarman ngenani owah-owahane kabudayan. Owah-owahane kabudayan diperang dadi telu yaiku tahap selektif, tahap adhaptif, lan tahap akulturasi. Faktor-faktor kang njalari anane owah-owahane kabudayan kasebut amarga anane faktor *intern* utawa faktor saka jero, kayata *discovery*, lan *invention*, dene faktor *ekstern* utawa faktor saka jaba yaiku kayata *difusi*, *akulturasi*, lan *asimilasi*. Saliyane iku, uga dijlentrehake ngenani dampak owah-owahane TJP kang ditindakake dening masyarakat, yaiku anane owah-owahane kabudayan kasebut bisa mikuwati, ngapiki, apa malah ngrusak lan ngganggu TJP kasebut.

Panliten iki nggunakake ancangan kualitatif, yaiku panliten kang nduweni maksud kanggo mangerteni fenomena ngenani apa kang dialami dening subjek panliten, kanthi holistik lan kanthi cara dheskripsi sajrone wujud tetembungan lan basa, kang alamiah lan nggunakake maneka warna metode alamiah. Metodhe kang digunakake yaiku metode observasi, metode wawancara, rekaman, lan metode dhokumentasi. Teknik pangumpulane dhata kang digunakake yaiku langkah-langkah utawa tata carane nindakake observasi, wawancara, rekaman, sarta dhokumentasi. Tata carane ngolah lan nganalisis dhata yaiku ngumpulake dhata kang wis ana, milah lan milih dhata, nglasifikasikake lan nganalisis dhata karo panliten, ngandharake dhata adhedhasar underane panliten, lan menehi dudutan saka asiling panliten.

TJP ditindakake dening masyarakat jalaran, (1) mujudake tradhisi warisan, (2) mujudake karakter lan sipate masyarakat Jawa, lan (3) TJP minangka sarana kanggo ngibadah. Uba rampene awujud menyan madu lan dupa, jeruk pecel, tebu ireng, warangan, minyak wangi, gunung, lan berkat. Tata lakune yaiku diwiwiti saka pusaka digawa menyang makam Ki Ageng Ngaliman, arak-arakan, digawa menyang papan panjamasan, sambutan-sambutan, panyerahan pusaka, tontonan, panyerahan pusaka lan wayang marang mranggi, jamasan pusaka, andum gunung, lan slametan. Uba rampe lan tata laku kasebut nduweni makna kang luhur kang disimbolake ing wujud barang, panganan, lan tumindak. TJP nduweni piguna, yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) piranti kanggo ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) sarana pendhidhikan ing babagan agama, babagan tata karma, lan babagan sosial, lan (4) piranti kanggo meksa lan ngawasi norma. TJP biyen lan saiki tamtune wis beda jalaran masyarakat minangka panyengkuyunge TJP kasebut uga wis beda. Saliyane iku, uga kerana majune jaman saiki ndadekake kabudayan kasebut asipat dinamis lan ora bisa uwal saka owah-owahan. Beda-bedane TJP biyen lan saiki iku bisa dideleng ing babagan uba rampe, tata laku, lan piranti panyengkuyunge. Faktor saka jero kang njalari owah-owahane TJP yaiku *discovery* lan *invention*, dene faktor saka jaba yaiku *difusi* lan *akulturasi*. Dampak owah-owahane TJP bisa mikuwati, ngapiki, nanging uga malah ngrusak lan ngganggu TJP kang wis lumaku suwe.

PURWAKA

Alasane Panliten

Saben masyarakat lan bangsa ing donya iki nduweni kabudayan, sanadyan wujud lan warnane beda-beda saka masyarakat lan bangsa siji lan sijine, kabudayan kanthi cetha nggambarake pepadhane kodrate manungsa saka maneka warna suku, bangsa, lan ras (Maran, 2007:15). Manungsa ora mungkin urip kanthi kapisahake saka kabudayane, amarga kabudayan minangka tuntutan kang hakiki saka jati dhirine manungsa sawutuhe. Kabudayan iku minangka tiyang kanggo ngedhegake bangunan panguripane manungsa lan masyarakat. Minangka tiyang, kabudayan menehi dhasar tumrap aspek panguripane manungsa lan masyarakat. Manawa landhesan kasebut rubuh, mula uga bakal rubuh bangunan panguripane manungsa lan masyarakat panyengkuyunge.

Manungsa kanthi nganggo akal lan pamikire, manungsa bisa ngolah samubarang lan ditrepake sajrone panguripane. Kabudayan manggon ana ing panggonan kang paling punjer sajrone tatanan uripe manungsa. (Maran, 2007:15). Minangka punjer saka tatanan uripe manungsa kang menehi nilai lan makna, kabudayan uga nduweni konsep. Miturut Koentjaraningrat (1987:2) konsep kabudayan dumadi saka pitung peranan, kang uga diarani unsur-unsur universal saka kabudayan. Unsur-unsur universal kasebut uga minangka isi saka sakabehane kabudayan kang ana ing donya iki, yaiku (1) sistem religi lan upacara agama, (2) sistem lan organisasi kemasyarakatan, (3) sistem kawruh, (4) basa, (5) kesenian, (6) sistem pangupajiwa, lan (7) sistem teknologi lan prabotan.

Salah siji saka unsur-unsur kabudayan kang universal kasebut yaiku sistem religi lan upacara agama kang nduweni sesambungan karo bab kapitayan kang diugemi dening manungsa. Tumrape masyarakat Jawa, kapitayan kasebut diarani mistik kejawen lan nglairake maneka warna tradhisi Jawa. Miturut Endraswara (2006:75) mistik kejawen utawa agama Jawa iku dilandhesi karo sikep lan solah bawa kang kalebu mistik, nanging punjere tetep marang Gusti. Ing mistik kejawen kasebut, Gusti yaiku sumber anugerah, dene roh leluhur lan kakuwatan utawa kasekten kasebut amung sarana utawa panglantar wae kanggo mujudake anugerah kang diarep-arepake saka Gusti. Punjere agama kasebut kawujudake saka ritual-ritual slametan kang dilarasake karo adat istiadate wong Jawa kang tansah nyuwun berkah lan keslametan sajrone napaki uripe. Tuladhane yaiku tradhisi kang dilakoni sesambungan karo bersih desa. Tumrape masyarakat Jawa, bab kasebut wigati saengga kudu kanthi tradhisi tartamtu. Tujuwane bersih desa yaiku supaya desane slamet lan dilirwakake saka bebaya.

Bersih desa kang dianakake dening masyarakat tamtune nduweni tatacara tartamtu miturut tradhisi kang diwarisake para leluhure wiwit jaman biyen. Salah sawijine wujud saka bersih desa yaiku tradhisi jamas pusaka (TJP). TJP mujudake samubarang kang kudu dipengeti kanthi upacara tartamtu amarga minangka adicara kang nganut sistem religi utawa kapitayan kang isih diugemi dening masyarakat. Pusaka minangka

paninggalane leluhur desa lan minangka warisan kudu dijaga lan dirumat kanthi apik, jalaran diprecaya pusaka kasebut ora suwung tegese ana panunggune lan uga nduweni kasekten kang mistik. Mula saka iku, ing sisi Sura masyarakat Jawa mligine ing desa Ngliman nganakake TJP lan slametan. Tujuwane dianakake TJP yaiku wujud panyuwunan marang Gusti lumantar pusaka Kyai Kembar kang diwarisake dening Ki Ageng Ngaliman, supaya Desa Ngliman tansah makmur lan subur, para warga uga diwenehi kaslametan lan tinebih saka sakabehe kala. .

TJP dumadi saka tata laku lan uba rampe. Tata laku lan uba rampe kang dianggo kasebut tumrape masyarakat modheren dirasa aneh utawa asing. Bisa uga kanggone masyarakat Jawa dhewe ana kang durung mangerteni apa kang dikarepake saka tata laku lan uba rampe nalikane tradhisi kasebut dianakake. Akeh pitakonan-pitakonan saka masyarakat Jawa dhewe, mligine para kawula mudha ngenani bab kasebut. Kena apa kok kudu ana TJP, tata laku lan uba rampe sajrone TJP kasebut maknane apa, pigunane TJP iku apa, lan pitakonan-pitakonan liyane. Mula saka iku, bab iki dadi narik kawigaten kanggo niliti makna lan piguna kang ana sajrone tata laku lan uba rampe TJP.

Kanggo ngudhari makna kang ana sajrone tata laku lan uba rampe ing TJP, mula disambungake karo kapitayan lan falsafah Jawa. Miturut Dawami (sajrone Endraswara, 2006: 8) pamikire masyarakat Jawa iku ora bisa uwal saka kapitayan ngenani bab-bab tartamtu, lan ngutamakake bab kang mistik. Masyarakat Jawa luwih mrecayani dongeng-dongeng sakral lan kanthi turun-temurun nganti dadi folklor Jawa kaya kang dibeberake dening Danandjaja. Folklor yaiku saperangan *kolektif* yaiku masyarakat, klompok, komunitas utawa liya-liyane kang sumebar lan diwarisake kanthi cara turun tumurun, ing antarane *kolektif* kang jinise apa wae, nganggo tradhisi kang beda, kanthi wujud lisan utawa tuladha sarana nganggo solah bawa utawa isyarat utawa piranti kanggo pangeling-eling (Danandjaja, 1984:1-2).

Andharane Danandjaja kasebut uga disengkuyung dening karaktere masyarakat Jawa dhewe, yaiku Masyarakat Jawa uga gumantung karo nasib kang wis dibarengi karo usaha, kamangka sajrone laku panguripane dilarasake karo tatanane manungsa lan donya ana ing sakiwa tengene. Bab iku selaras karo pamawase Zoetmulder (sajrone Endraswara, 2006: 43) yen falsafah Jawa iku luwih nengenake laku kanggo nggayuh tujuwan urip kanthi sampurna.

TJP wis ana wiwit jaman biyen nganti saiki, nanging TJP ing jaman mbiyen lan saiki tamtune ana bedane. TJP minangka sawijine kabudayan Jawa ora bisa uwal saka owah-owahane kabudayan. Owah-owahane TJP dipangaribawani dening maneka warna faktor. Mula, ing panliten iki uga ngudhari bab owah-owahane TJP, awit tradhisi iki uga mujudake kabudayan kang dinamis lan ora bisa uwal saka owah-owahan.

Adhedhasar andharan kasebut, saka panliten iki dikarepake masyarakat Jawa luwih mangerteni makna kang kinandhut sajrone tradhisi-tradhisi Jawa saengga masyarakat Jawa bisa ngugemi lan ngeluri tradhisi kabudayane kanthi luwih jero, ora mung ngakoni lan

nglakoni nanging nyatane ora mangerteni makna lan pigunane. Saliyane iku, panliten iki uga kanggo mangerteni kepriye owah-owahane TJP amrih masyarakat bisa ngugemi lan nglestarekake tradhisi kasebut lan tumata kanthi apik.

Underane Panliten

Ing ngisor iki bakal kaandharake undere panliten yaiku

- 1) Kena apa masyarakat Jawa mligine ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk nindakake TJP?
- 2) Kepriye uba rampe, tata laku, lan maknane sajrone TJP ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk?
- 3) Apa pigunane TJP ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk?
- 4) Kepriye owah-owahane TJP ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk?

Ancase Panliten

Adhedhasar underane panliten, ancase panliten ana ing ngisor iki.

- 1) Ngandharake alasan anggane nindakake TJP.
- 2) Ngandharake tata laku lan uba rampe sarta maknane sajrone TJP.
- 3) Ngandharake pigunane TJP.
- 4) Ngandharake owah-owahane TJP kang dumadi ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk.

Paedahe Panliten

- 1) Panliten iki kanggone pamarentah yaiku minangka sarana awèh sumbang kawruh ngenani kabudayan bangsane, lan upaya kanggo mujudake pambudayane budaya kang diwarisake dening para leluhur. Kanthi melu ngangkat, ngrembakake sarta ngramekake TJP, bisa ndadekake jati dhiri kang kuwat tumrap masyarakat. Pamarentah uga melu bombong atine amarga masyarakat pranyata kanthi setya isih ngugemi TJP minangka jati dhiri bangsane.
- 2) Kanggone masyarakat, panliten iki bisa nuwuhake rasa solidaritas, gotong-royong, tulung-tinulung, karukunan, lan kasalarasan alam, saengga masyarakat bisa ngugemi lan ngleluri tradhisi kabudayane kanthi luwih jero.
- 3) Kanggone generasi tuwa, panliten iki bisa nuwuhake rasa tanggung jawab yaiku njaga warisan leluhure, lan mulangake tradhisi kang wis turun-tumurun kasebut marang para generasi mudha amrih tansah ngrembaka, sarta menehi patuladhan kang becik marang generasi mudha kanthi ngetrepake nilai-nilai luhur kang ana ing TJP sajrone panguripane.
- 4) Kanggone para generasi mudha, panliten iki menehi ngerti ngenani nilai-nilai kang luhur sajrone TJP kasebut, lan nyadharake generasi mudha kepriye wigatine njaga, lan ngurmati, sarta ngregani warisan budaya bangsa, saengga generasi mudha kasebut ora nyepelake tradhisi kang wis ana wiwit

jaman biyen, ora ngrusak alam lan tansah njaga kasalarasane.

Masyarakat lan Kabudayan

Manungsa yaiku makhluk kang urip kanthi mbentuk klompok. Maneka warna sipat lan solah bawane manungsa ora disebabake karo ciri-ciri ras, nanging disebabake klompok-klompok panggonane manungsa iku srawung, lan cecaturan. Anane maneka warna wujud klompok-klompok manungsa kang manunggal diarani masyarakat.

Kabudayan miturut Koentjaraningrat (2009: 144) bisa ditegesi sakabehe sistem kawruh, tumindak lan asil karyane manungsa sajrone panguripane minangka makhluk sosial, lan didadekake duweke manungsa iku dhewe kanthi cara sinau. Bab kasebut nuduhake meh kabeh tumindake manungsa iku bisa diarani kabudayan, amarga mung sethithik wae tumindake manungsa sajrone panguripane iku ora prelu dibiyasakake kanthi cara sinau, yaiku mung saperangan tumindak kanthi nganggo nalurine. Tuladhane, yaiku manungsa mlaku ora mung manut wujud awake wae kang wis ditemtokake wiwit lair, nanging yen kepengin cara mlakune iku kaya prajurit, modhel, pragawan utawa pragawati, lan liya-liyane kudu disinaoni luwih dhisik. Mula, kabudayan lan tumindake kabudayan yaiku sakabehane tumindak kang kudu dibiyasakake dening manungsa kanthi cara sinau (Koentjaraningrat, 2009:145).

Cundhuk karo katrangan kasebut, cetha yen antarane manungsa lan kabudayan iku nduweni sesambungan kang rumaket, amarga minangka dadi manungsa ora liya uga minangka bageyan saka asile kabudayan iku dhewe. Meh kabeh tumindake manungsa iku minangka asil kabudayan, kejaba tumindak kang asipat naluriah wae (Tumanggor, 2010: 20). masyarakat Jawa uga bisa diarani masyarakat, jalaran uga nduweni klompok-klompok saka suku, ras lan bangsa. Masyarakat Jawa kasebut uga mujudake masyarakat kang nduweni jati dhiri kang raket banget karo budayane, yaiku saka tumindake, basane, lan kabudayane. Salah siji kabudayan Jawa yaiku tradhisi, kayata TJP kang isih diugemi wiwit jaman biyen nganti saiki dening masyarakat. Manungsa minangka panyengkuyunge kabudayan tetep nganakake lan ngrembakake kabudayan kasebut. Sajrone masyarakat, kabudayan iku bisa urip, owah, lan ngrembaka (Sukarman, 2006: 36). Mula, TJP isih ngrembaka jalaran saka masyarakat kang isih ngugemi tradhisi kasebut.

Kabudayan Jawa lan Owah-owahane Kabudayan

Wujud lan warnane kabudayan Jawa iku beda-beda saka masyarakat lan bangsa siji lan sijine, nanging kabudayan kanthi cetha nggambarake pepadhane kodrate manungsa saka maneka warna suku, bangsa, lan ras (Maran, 2007:15). Manungsa ora mungkin urip kanthi kapisahake saka kabudayane, kalorone nduweni sesambungan kang rumaket. Tuladhane, yaiku TJP kang isih diugemi dening masyarakat Jawa. TJP minangka bageyan saka acara bersih desa kang wis turun-tumurun dianakake kanthi nganggo tata cara tartamtu

Tata carane masyarakat kanggo nindakake kabudayan kasebut, maneka warna. Nanging sakapik-apike kabudayan, iku ora ana kang sipate *statis* utawa tetep. Kabudayan mujudake bab kang dinamis saengga ora bisa uwal saka owah-owahan. Owah-owahane kabudayan iku ora mesthi cepet, nanging ana kang suwe. Miturut Maran (2007: 50-52) owah-owahane kabudayan iku krana limang prekara, yaiku (1) faktor kahanan utawa lingkungan alam, (2) anane kontak karo masyarakat kang nduweni norma, nilai, lan teknologi kang beda, (3) *discovery* (panemuan) lan *invention* (reriptan kang anyar), (4) masyarakat ngadhopsi utawa njupuk kabudayan liya, lan (5) bangsa nganakake *modifikasi* kanthi ngadhopsi kawruh lan kapitayan kang anyar.

Sukarman (2006: 38) uga ngandharake yen owah-owahane kabudayan bisa amarga *faktor* saka njaba uga bisa *faktor* saka njero. *Faktor* saka njero kayata *discovery* lan *invention*, dene faktor saka njaba yaiku bisa saka proses *difusi*, *akulturasi*, lan *asimilasi*. Owah-owahane kabudayan miturut Sukarman (2006: 37) kaperang dadi telung tahap, yaiku (1) tahap *selektif*, ing tahap iki nyaring kabeh kabudayan kang mlebu nganggo sawijining pranatan tartamtu, mung unsur sing cundhuk wae dijupuk, (2) tahap *adaptif*, sawise nyaring lan njupuk unsur-unsur kang dianggep cundhuk, unsur kasebut diselarasake lan diadaptasi karo kabudayan kang lawas, (3) tahap *akulturasi*, yaiku nyampur lan nyawijekake antarane kabudayan anyar lan lawas. Andharan kasebut salaras karo pamawase Shoemaker (sajrone Soekarman, 2006: 37) kang nambahake owah-owahane kabudayan, yaiku kanthi (1) *inversi*, yaiku nyipta lan ngrembakake panemu anyar, (2) *difusi*, yaiku nyebarake panemu anyar marang sistem sosial, (3) *konsekuensi*, owah-owahan kang dumadi ing sistem sosial minangka anane *pengadaptasian* utawa panolakan inovasi.

Konsep Folklor

Folklore yaiku saperangan *kolektif* yaiku masyarakat, klompok, komunitas utawa liya-liyane kang sumebar lan diwarisake kanthi cara tutun-temurun, ing antarane *kolektif* kang jinise apa wae, nganggo tradhisi kang beda, kanthi wujud lisan utawa tuladha sarana nganggo solah bawa utawa isyarat utawa piranti kanggo pangling-eling (Danandjaja, 1984:1-2).

Folklor nduweni tetenger kang mligi, kayata 1) asipat lisan, 2) sipate tradhisional, 3) “*ada*” utawa ana sajrone versi-versi kang beda, 4) biyasane nduweni rumus utawa pola, 5) ora dingerteni sapa kang nyiptakake utawa *anonymous*, 6) nduweni piguna sajrone paguripane kolektif kang nduweni, 7) sipate pra-logis, 8) diduweni bareng-bareng utawa kolektif, lan 9) asipat polos utawa spontan.

folklor Indonesia dadi telung kelompok, yaiku 1) Folklor lisan, kayata: basa rakyat, ungkapan tradhisional, puisi rakyat, pitakonan tradhisional, crita prosa, nyanyian rakyat; 2) Folklor saperangan lisan, kayata: kaprecayan, dolanan lan hiburan, teater, tari, adat, upacara, pesta rakyat; lan 3) Folklor dudu lisan, kayata: arsitektur, kerajinan tangan, busana, obat, alat musik, panganan, inuman, lan sapanunggal.

TJP bisa digolongake ing jinising folklor saperangan lisan. TJP kalebu folklor saperangan lisan amarga sajrone tradhisi kasebut ana katrangan kang asipat lisan saka masyarakat sarta simbol-simbol kang nduweni makna tartamtu. Saliyane iku, uga adhedasar saka kaprecayaning bebrayan sing diwujudake kanthi upacara tradhisi sing wis dadi pakulinane bebrayan panyengkuyunge.

Konsep Tradhisi

Tradhisi yaiku adat kabiasaan kanthi turunturun saka para leluhure kang isih ditindakake dening masyarakat (Moeliono, 1990: 959). panliti kanggo golek dhata tindak tutur pamit ing masyarakat Desa Macanbang, kecamatan Gondang Tulungagung.

Poerwadarminta (1976:1088) uga ngandharake tradhisi yaiku sakabehing samubarang sing kaya dene kayakinan, pakulinan, lan sapiturute kang diwarisake dening para leluhur. Tuladhane, upacara adat kang ana sesambungane karo kayakinan lan kaprecayan karo pamujan leluhur. Upacara adat kasebut isih kajaga lan biyasane dianakake masyarakat supaya bisa slamet lan dilirwakake saka bebaya.

Makna Simbolis

Sajrone upacara tradhisi lan adat kang dilakoni dening masyarakat Jawa akeh makna sumirat kang gegayutan karo filsafat Jawa. Sakabehane tata laku, unen-unen, uba rampe utawa sesajen kang ana sajrone upacara tradhisi lan adat kasebut ngemu makna filosofis kanggo panguripaning bebrayan Jawa. Simbol utawa pratandha kang ana sajrone uba rampe, tata laku lan liya-liyane iku kudu ditapsirake lan dipahami kanthi bener lan pener. Mula, anggone napsirake lan mangerteni sakabehing simbol utawa pratandha kasebut digunakake teori semiotik.

Luxemburg (1992: 44) ngandharake semiotik minangka ilmu kang ngandharake babagan simbol lan pratandha. Tembung semiotik asale saka basa Yunani yaiku *semion* (pratandha) kang tegese ilmu kang nynaoni sistem pratandha lan pralambang, sistem lambang sarta proses pralambangan (Luxemburg, 1992: 44). Pierce (sajrone Luxemburg, 1992: 46) ngandharake yen faktor-faktor kang nemtokake anane tandha, yaiku (1) tandha kuwi dhewe, (2) bab kang ditandhani, lan (3) sawijining tandha anyar kang dumadi ing batine panampa. Saliyane tandha, semiotik uga nyinaoni babagan pralambang utawa simbol.

Konsep Fungsi

Miturut Bascom (sajrone Danandjaja, 1984:19) pigunane folklor iku ana papat, ing antarane, yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) minangka piranti ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) minangka piranti pendhidhikan kanggo anak, (4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi amrih norma-norma sajrone masyarakat tetep diugemi anggota kolektife.

Piguna folklore kapisan, yaiku minangka sistem proyeksi nuduhake folklor kasebut bisa nggambarake angen-angene folk apa ora. Minangka sistem proyeksi

kayata ing tradhisi tartamtu yaiku nyuwun kaslametan lan bisa ngolehake asil ngenani samubarang kang gedhe. Piguna kaloro, yaiku ngesahake wektu, uba rampe, lan tata laku kang wis ditemtokake. Piguna katelu yaiku kang ana sesambungane karo bab pendhidhikan, bisa kanthi proses sosialisasi, agama, lan liya-liyane. Dene piguna kapapat, yaiku kanggo menehi norma kang bisa arupa sanksi moral, sosial, dikucilake lan sapanunggal.

Lelandhesan Teori

Lelandhesane teori yaiku saperangan teori kang digunakake kanggo nintingi bab sajrone obyek panliten kang arupa wujud, makna, piguna lan owah-owahane kabudayan. Lelandhesan teori digunakake supaya andharan sajrone panliten tansah lumaku adhedhasar konsep kang wis tumata. Mula saka iku, landhesan teori wigati digunakake tumrap panliten TJP ing Desa Ngliman, Kecamatan Sawahan, Kabupaten Nganjuk.

Teori kapisan, yaiku nganggo teori folklor kang diandharake dening Danandjaja kanggo nintingi wujud TJP. Folklor kaperang dadi telu yaiku (1) folklor lisan, (2) folklor saperangan lisan, (3) folklor dudu lisan. TJP kalebu folklor saperangan lisan jalaran TJP kasebut minangka folklor kang wujud kacampuran karo unsur lisan lan unsur dudu lisan. TJP kacampuran unsur lisan jalaran tata laku anggoné nindakake TJP wis dadi kesepakatan anggota-anggota kolektife, kayata kepriye tata carane, nemtokake tanggal lan aturan sajrone TJP, syarat-syarat lan bab kang wigati sajrone nindakake TJP kasebut. TJP uga sesambungan karo bab kapitayan kang mistik lan tradhisi kang diwujudake nganggo ritual uga anggoné nindakake tradhisi kasebut nggunakake mantra-mantra kang pocapane nganggo lisan. TJP uga kacampuran unsur dudu lisan jalaran ing TJP kasebut nggunakake uba rampe, pusaka, kirab lan liya-liyane kang wujud ora lisan nanging uga diulangake kanthi cara lisan.

Kapindho, kanggo nintingi babagan makna kang kinandhut sajrone TJP nggunakake teori semiotik saka Pierce. Ing teorine Pierce ngandharake faktor-faktor kanggo nemtokake tandha, yaiku (1) tandha iku dhewe, (2) bab kang ditandhani, lan (3) sawijining tandha anyar kang dumadi ing batiné panampa.

Katelu, kanggo nintingi fungsi nggunakake konsep Bascom ngenani fungsi kabudayan. Konsep fungsi kasebut digunakake kanggo nintingi pigunane TJP kanggo masyarakat Jawa. Fungsi kabudayan kasebut dumadi saka patang fungsi folklor, yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) minangka piranti ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) minangka piranti pendhidhikan kanggo anak, (4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi amrih norma-norma sajrone masyarakat tetep diugemi anggota kolektife.

Kapapat, konsep ngenani owah-owahane kabudayan kang diandharake nggunakake panemune Koentjaraningrat lan Sukarman. Owah-owahane kabudayan dipérang dadi telu yaiku tahap selektif, tahap adaptif, lan tahap akulturasi. Faktor-faktor kang njalari anane owah-owahane kabudayan kasebut amarga anane faktor *intern* utawa faktor saka jero, kayata *discovery*, lan *invention*, dene faktor *ekstern* utawa faktor saka jaba

yaiku kayata *difusi*, *akulturasi*, lan *asimilasi*. Saliyane iku, uga dijlentrehake ngenani dampak owah-owahane TJP kang ditindakake dening masyarakat.

METODHE

Ancangan Panliten

Panliten ngenani Tradhisi Jamas Pusaka ing Desa Ngliman Kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk iki arupa panliten kualitatif. Metode kualitatif kapilih jalaran masalah sajrone panliten asipat holistik, kompleks, dinamis utawa owah, lan nduweni makna, saengga ora mungkin dhata ing kahanan sosial kasebut ditliti nganggo metode kuantitatif. Saliyane iku, panliti uga nduweni maksud mangerteni kahanan sosial kanthi jero, nemokake tatanane, panemu lan teori.

Metode kang digunakake kanggo niliti ngenani kabudayan luwih trep nganggo panliten kualitatif, amarga jinis panliten kasebut nulisiki lan nggoleki kanthi luwih jeru ngenani masalah tinimbang wangsulane kang bisa didudut kanthi cara umum. Panliten kualitatif luwih ngutamakake daya pangaribawa antarane panliti lan *responden* panliten. Panliti mangerteni yen ing panliten kualitatif ora mungkin nggawe generalisasi utawa dudutan saengga panliti kudu nggoleki pangertene masalah kang ditliti kasebut kanthi luwih jeru, lan bisa njlentrehake konteks lan kahanan sosial kang ditliti (Kuntjara, 2006:5).

Papan Panliten

Kanggo nemtokake papan minangka latar kajian saliyané dilebokake sajrone kerangka teoritik kang dikaji, uga dilandhesi karo tetimbangan kanti teknis operasional. Miturut Marshall lan Rossman (sajrone Sudikan, 2001:75-76) ngandharake tetimbangan kang utama yaiku bisa orane latar kasebut dileboni lan dikaji kanthi luwih jero. Kapindho, latar kajian kasebut menehi kalodhangan kang nguntungake kanggo diamati maneka warna prosese, yaiku pawongan, organisasi, kegiatan, lan interaksi, lan struktur sosial kang dadi perangan saka masalah panliten kang dikaji. Katelu, latar kajian kasebut bisa nggawe panliti meranake perane kanthi trep saengga panliti bisa nggondheli panlitene lan bisa teka ing papan panliten kapan wae nalika diperlokake. Kapapat, latar kajian nduweni satuan utawa kelompok kang menehi peluang kang dioleheke kaya kualitas data lan kredibilitas kajian.

Kanthi nggatekake faktor-faktor kasebut panliti netepake papan panliten kang dianggep bisa ngayahi tuntutan kasebut. Kapisan, panliti milih Desa Ngliman Kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk amarga TJP sajrone panliten kasebut pancen dianakake ing Desa Ngliman Kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk. Kapindho, panliti bisa niliti maneka warna proses sajrone TJP, masyarakat kang uga aktif melu nyengkuyung TJP, anane organisasi, kegiatan lan interaksi kanggo ngramekake TJP kasebut. Katelu, panliti bisa kapan wae mara menyang papan panliten kasebut kanthi kepenak anggoné nekani, jalaran masyarakat desa Ngliman isih mrecahani kakuwatan magis kang ana sajrone TJP. Kapapat, TJP isih aktif dianakake sajrone acara bersih desa ing Desa Ngliman.

Sumber Dhata lan Dhata Panliten

Dhata minangka perangan saka panliten. Kanthi anane sumber dhata lan dhata, panliten TJP bisa kabuktekake kanthi konkret. Sumber dhata sing utama ing panliten kualitatif yaiku tata lakune TJP, saluwih yaiku dhata tambahan kaya dene dhokumen, lan sapanunggal. Sumber dhata panliten iki adicara TJP lan uga saka foto-foto nalika TJP dianakake nalika tanggal 11 November 2013.

Dhata sing digunakake ing panliten TJP yaiku arupa tetembungan, ukara rerangene asil saka wawancara karo informan. Informan yaiku pamicara asli sing crita utawa ngandharake kanthi mbaleni tembung-tembung, frase, lan ukara sajroning basa utawa dialek minangka model imitasi lan sumber informasi.

3.4 Instrumen Panliten

Ing panliten kualitatif iki, panliti kang dadi instrumen utawa minangka pelaku panliten saka wiwit nganti pungkasan panliten sing diwujudake ing laporan panliten (Sugiyono, 2011: 222).

Panliten TJP iki minangka panliten lapangan, mula panliti nggunakake alat bantu piranti-piranti kanggo nyathet utawa nulis, ngrekam lan nyimpen dhata asil panliten, supaya dhatane ora ilang lan asil saka panlitene kasebut bisa kabuktekake.

Piranti-piranti sing lumrah digunakake kanggo nggolek dhata ing antarane yaiku:

- 1) Alat rekam utawa alat-alat *recording* (*handphone* utawa *tape recorder*), kanggo ngrekam swarane informan.
- 2) Pulpen lan buku kanggo nulis utawa nyathet bab kang wigati nalika nindakake panliten.
- 3) Daftar pitakonan kanggo para informan. Panliti sadurunge nindakake wawancara becike nyusun dhaptar pitakonan luwih dhisik minangka pedoman ing lapangan. Pitakonan-pitakonan kasebut sipate ora tetep, bisa ngalami owah-owahan manut karo kahanan kang ana ing lapangan. Kamera digital kanggo njupuk gambar kang gegayutan karo panliten.
- 4) Kamera digital kasebut bisa ngasilake gambar, foto, utawa video. Gambar lan foto kasebut minangka sumber dhata tambahan kanggo panliten kualitatif (Moloeng, 2011:162). Ngunakake gambar utawa foto kanggo njangkepi panlitene cetha nduweni piguna kang gedhe.

Tata Carane Ngumpulake Dhata

Tata cara ngumpulake dhata minangka tahap kang paling wigati sajrone panliten, marga tujuwan utamane saka panliten yaiku mikolehakake dhata (Sugiyono, 2011:224). Dhata panliten iki yaiku saka asiling observasi saka tata laku lan tumindak TJP. Saliyane iku, uga saka rekaman asiling wawancara karo narasumber lan foto-foto adicara TJP ing Desa Ngliman Kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk. Metode sing digunakake yaiku kanthi nggunakake teknik nyemak lan ngrungokake, observasi partisipatif, wawancara terstruktur, dhokumentasi kanthi ngumpulake dhata-dhata kang awujud foto-foto, gambar-gambar ngenani desa

Ngliman, dhokumen profil desa, lan teknik rekaman nalika wawancara karo informan.

Tatacarane Nganalisis Dhata

Panliten kualitatif mujudake panliten lapangan sing dilakoni dening panliti wiwit saka golek dhata nganti purnaning panliten. Panliten iki nggunakake tata cara nganalisis dhata kang diandharake dening Sudikan (2001:80), yaiku 1) *open coding*, jroning panliten kang ditliti dikarepake bisa golek dhata sakakeh-akehe, 2) *axial coding*, jroning panliten merang-merangake dhata miturut kategori kang wis ditemtokake, 3) *selective coding*, nintingi dhata kang kalebu kategori inti lan disambungake karo liyane supaya mujudake dudutan. Tahapane yaiku:

- 1) Panliti ngumpulake dhata kang wis ana, yaiku panliti ngumpulake dhata-dhata arupa asile observasi, kayata rekaman wawancara karo informan-informan, cathetan nalikane nindakake wawancara, dhokumen-dhokumen profil desa, sarta foto-foto adicara puncak TJP
- 2) Panliti milah lan milih dhata, yaiku panliti merang-merangake dhata-dhata kang wis diolehake. Dhata endhi sing kalebu wujud, kalebu makna, lan pigunane, sarta owah-owahane TJP.
- 3) Panliti kudu bisa ngklasifikasikake dhata, yaiku kanggo milah lan milih dhata adhedhasar masalah-masalah kang ana ing undering panliten, yaiku wujud, makna, piguna lan owah-owahane TJP.
- 4) Sawise telung tahap mau, panliti banjur nganalisis dhatane, yaiku sawise dhata diklasifikasi, dhata dipisahake miturut masalah sing arep ditliti, banjur data wis cepak dianalisis nganti dadi draf laporan.

ASILING PANLITEN

4.1 Kahanan Desa Ngliman

Desa Ngliman minangka salah sijine desa kang ana ing kecamatan Sawahan, kabupaten Nganjuk. Desa Ngliman dumunung sawetara 30 km saka kabupaten Nganjuk lan sawetara 5 km saka kantor kecamatan Sawahan mangidul.

Desa Ngliman uga nduweni wates kang cetha karo desa liyane. Ing sisih lor wewatesan karo desa Sawahan, ing sisih kulon wewatesan karo desa Bendolo lan Sawahan, ing sisih kidul wewatesan karo alas gunung Liman, lan ing sisih wetan wewatesan karo desa Bareng.

Desa Ngliman jembare 285 hektar lan diperang dadi patang dhusun, yaiku dhusun Ngliman, Bruno, Kemukus, lan Gimbal. Dhusun-dhusun kasebut uga isih diperang dadi pirang-pirang dhukuh. Dhusun Ngliman diperang dadi patang dhukuh, yaiku dhukuh Krajan, Gilis, Tamanan, lan Ndhukuh. Dhusun Bruno kaperang dadi rong, dhukuh yaiku dhukuh Plumpung lan Bruno. Dhusun Kemukus mung siji lan ora ana dhukuhe, dene dhusun Gimbal kaperang dadi limang dhukuh, yaiku dhukuh Gimbal, Plumpit, Jati, Gerdhon, lan Ngadiyasa.

Desa Ngliman uga diperang dadi 34 RT lan 7 RW. Wilayah desa Ngliman akeh kang dianggo wilayah tetanen, kanggo omahe pendhudhuk, kebon, sarta usaha-usaha liyane.

4.1.1 Kahanan Alam Desa Ngliman

Desa Ngliman kalebu dhaerah kang manggon ana ing *dataran tinggi*, yaiku watara 950 m dhuwure saka lumahing segara lan manggon ana ing dhaerah ereng-erenge gunung Liman. Suhu rata-rata ing desa Ngliman kang watara 20° Celcius kalebu iklim tropis. Kahanan lemahe lempungan uga kalebu lemah kang subur saengga akeh lemah kang dianggo olah tetanen, yaiku 182 hektar.

Lemah ana ing desa Ngliman kang jembar ana 285 hektar akeh dianggo dening pendhudhuke kanggo olah tetanen. Saliyane iku, lemah kasebut uga kanggo dalan umum watara 7 km, omah pendhudhuk, pasareyan, lan bangunan umum kayata kantor desa. Lemah kanggo olah tetanen, kayata sawah watara 85 hektar, kebon watara 36 hektar, lan pekarangan watara 61 hektar. Jembar lemah kanggo omahe pendhudhuk watara 101 hektar, pasareyan watara 1 hektar, lan bangunan umum watara 1 hektar. Mula saka iku, jembar lemah ing desa Ngliman kasebut akeh kang dianggo olah tetanen dening pendhudhuke, yaiku watara 182 hektar.

4.1.2 Pendhudhuk Desa Ngliman

Miturut dhata ing taun 2013, desa Ngliman nduweni cacah pendhudhuk 3858 wong, kaperang saka 1966 wong lanang lan 1892 wong wadon. Cacah pendhudhuk lanang luwih akeh tinimbang cacah pendhudhuk wadon, bedane nganti 74 wong. Adhedhasar saben perangan umure, cacah pendhudhuk lanang uga luwih akeh tinimbang cacah pendhudhuk wadon.

Cacah pendhudhuk ing desa Ngliman meh nganti 4000 jiwa. Sanadyan desa Ngliman kasebut manggon ana ing dhaerah ereng-erenge gunung, pranyata akeh pendhudhuk kang manggon ana ing desa Ngliman. Bab kasebut amarga wilayah desa Ngliman dhewe kalebu wilayah kang nduweni lemah kang subur, lan akeh kang digunakake kanggo lemah tetanen. Klompok tanine maju, uga suhu saben dinane ing desa Ngliman kalebu adhem, banjur ndadekake maneka warna tetanduran bisa urip subur lan nduweni kualitas kang apik.

4.1.3 Sistem Pangupajiwa Masyarakat Desa Ngliman

Pendhudhuk desa Ngliman nduweni sistem pangupajiwa kang maneka warna. Adhedhasar arsip dhata pendhudhuk ing taun 2013, sistem pangupajiwa kang paling akeh yaiku olah tetanen. Bab kasebut lumrah amarga lemah ing desa Ngliman kagolong lemah kang subur lan cocog kanggo olah tetanen.

pendhudhuk desa Ngliman akeh-akehe nduweni sistem pangupajiwa ing olah tetanen, yaiku tani lan buruh tani. Kahanan *geografis* lan lemah kang subur ndayani marang jinis pangupajiwane masyarakat desa Ngliman kasebut. Wong kang nduweni lemah kanggo tetanen lan buruh tani kang adol tenaga mujudake sesambungan kang padha-padha mbutuhake lan nguntungake. Dene kang nduweni pangupajiwa liyane mung sethithik amarga nyalarasake karo kahanan lan kamampuwane.

Pendhudhuk kang mung lulusan SMP, cacah nganti 817 wong. Nomer loro yaiku pendhudhuk kang tamat SMA, cacah 776 wong. Dene, yen dibandhingake karo pendhudhuk kang ora tau sekolah cacah mung 22 wong, lan pendhudhuk kang tamat SD cacah 438 wong.

Iku nuduhake yen pendhidhikan ing desa Ngliman kalebu samubarang kang wigati, saengga akeh pendhudhuke kang wis sadhar ngenani wigatine pendhidhikan tumrap masyarakat desane.

4.1.4 Sistem Pendhidhikan Masyarakat Desa Ngliman

Sistem pendhidhikan wigati banget kanggo masyarakat amarga minangka sarana kanggo minterake bangsa. Saya dhuwur pendhidhikane, uga saya gampang anggone golek pakaryan. Ing desa Ngliman, pawongan kang nduweni pendhidhikan kang dhuwur, dianggep nduweni kalungguhan lan drajad kang uga dhuwur.

4.1.5 Kahanan Ekonomi lan Sarana Masyarakat Desa Ngliman

Miturut arsip desa Ngliman taun 2013, desa Ngliman dumadi saka 1300 KK (Kepala Keluarga). Cacah KK kasebut nuduhake gegambarane pendhudhuk desa Ngliman kang ora sethithik, mula prelu anggone ngaweruhi kaya apa kahanan ekonomi lan sarana kang ana ing desa Ngliman kanggo kasejahteraan pendhudhuke. Kanggo ngukur lan ngaweruhi kahanan ekonomi ing desa Ngliman bisa dideleng saka tingkat kasejahteraan pendhudhuk yaiku saka papan panggonane utawa omahe. Mula, omahe pendhudhuk ing desa Ngliman diperang dadi telung bageyan, ing antarane yaiku adhedhasar temboke, mestere, lan payon kang digunakake. Saliyane dideleng saka omahe, kanggo ngukur kahanan ekonomine pendhudhuk desa Ngliman uga bisa dideleng saka aset ekonomi liyane. Aset ekonomi kasebut bisa didadekake sarana kanggo nyengkuyung ekonomi lan panguripane pendhudhuk desa Ngliman.

4.1.6 Sistem Kapitayan Masyarakat Desa Ngliman

Agama yaiku kapitayan kang diprecaya, diakoni kanthi lisan lan diugemi ing batine manungsa. Agama minangka samubarang kang dibutuhake dening manungsa uga minangka pedhoman kanggo nggayuh bebener kang sejati ana ing sajrone panguripane manungsa.

Miturut Arsip desa Ngliman taun 2013, meh rata pendhudhuke padha ngenut agama Islam, nanging uga ana sing ngenut agama liyane, yaiku agama Kristen nanging cacah mung ana wong siji. Bab kasebut disengkuyung kanthi anane papan ngibadah awujud masjid kanthi cacah 5 lan musholla kanthi cacah 6. Salah sijine ana sing diarani masjid kuno jalaran tinggalane leluhur jaman biyen, nganti saiki uga isih kerumat kanthi apik. Senajan mangkono, nanging masyarakat kang akeh-akehe ngenut agama Islam iku pranyata uga isih nglakoni saperangan piwulangan saka agama Hindhu ing jaman biyen. Nyatane nalika upacara-upacara utawa tradhisi tartamtu masyarakat isih nggunakake sawernane sesaji. Piwulangan saka agama Hindhu kasebut pancen disalarasake karo agama Islam, nanging punjere mung siji yaiku Gusti kang Murbeng Dumadi.

4.1.7 Gayutane Etnografi lan Tradhisi

Kahanan etnografi desa Ngliman kaya kang diandharake ing ndhuwur nduweni gegayutan karo tradhisi, mligine TJP. Kalorone mujudake sesambungan kang raket,

saengga salah sijine bisa ndayani marang sijine, semono uga suwalike. Masyarakat minangka subjek kang nindakake lan mbutuhake tradhisi, dene urip lan matine tradhisi uga gumantung marang masyarakat iku dhewe.

4.1.7.1 Sistem Kapitayan

Masyarakat desa Ngliman akeh sing ngenut agama Islam, nanging uga isih nglakoni piwulangan saka agama Hindhu, yaiku kanthi disalarasake karo agama Islam. Kaya dene TJP, lumrahe awujud siraman pusaka nanging sajrone uga ana slametan kanthi dzikir lan donga nganggo basa Arab.

4.1.7.2 Sistem Geografi

Desa Ngliman kalebu dhaerah kang manggon ana ing ereng-erenge gunung Liman kabupaten Nganjuk. Suhu rata-rata saben dinane adhem lan kalebu dhaerah *dataran tinggi*. Jinise lemah kang ana ing desa Ngliman yaiku lempungan. Nanging karana manggon ana ing dhaerah ereng-erenge gunung, mula desa Ngliman kasebut uga kalebu dhaerah kang rawan longsor. Kahanan desa Ngliman kang asri lan hawane adhem cocok banget kanggo tetanen uga isih kalebu dhaerah Pariwisata. Tradhisi kasebut salah sijine yaiku TJP. TJP minangka adat, warisan, lan wujud pakurmatan tumrap leluhur kang mbaureksa desa Ngliman, sarta sarana kanggo dedonga amrih diwenahi kanugrahan saka Gusti kanggo kamakmuran desane. Mula, anggone nindakake TJP kudu temen-temen lan kanthi niat kang apik.

4.1.7.3 Sistem Pangupajiwa

Sistem pangupajiwane masyarakat desa Ngliman kasebut ana ing bab olah tetanen, yaiku minangka dadi tani utawa buruh tani. Olah tetanen kasebut uga bisa ndayani marang pangrembakane TJP. Masyarakat kang nduweni asiling olah tetanen, nyatane bisa ndayani marang anane slametan ing TJP kasebut. Tradhisi kasebut uga isih ngrembaka nganti saiki jalaran masyarakat desa Ngliman dhewe kang pangupajiwane ana ing bab olah tetanen. Kanthi TJP kasebut, dikarepake masyarakat bisa adoh saka a balak lan ama kanggo tanduran lan ama penyakit.

4.2 Tradhisi Jamas Pusaka

Jamas tegese kramas, dene pusaka, tegese yaiku barang warisan utawa tinggalan saka leluhure kang dipundhi-pundhi. Njamasi pusaka bisa diarani ngramasi, utawa ngresiki pusaka saka teyengan-teyengan. Karana pusaka kasebut tinggalane leluhur kang mbaureksa desa Ngliman jaman biyen, mula anane pusaka kasebut ora mung diumbar wae dening masyarakat lan pinisepuh-pinisepuh desa Ngliman, nanging uga dirumat kanthi apik, yaiku kanthi nganakake TJP. TJP lumrahe ditindakake saben taun pisan, yaiku ing wulan Sura, dina Jumat Wage utawa bisa diganti dina Senen Wage.

TJP kasebut uga ditindakake minangka adat, lan wujud pakurmatan tumrap leluhure, sarta wujud dedonga mring Gusti supaya desa Ngliman iku aman, tentrem, ora ana masalah, tanemane subur lan panene kasil akeh. Saliyane iku uga dijupuk turuhane kanggo sawernaning kepentingan. Bisa kanggo nambani penyakit lan ama

tanduran, lan liya-liyane. Dadi, masyarakat nduweni panemu yen pusaka tinggalane leluhur kasebut diprecaya ora suwung, lan nduweni kakuwatan kanggo mbiyantu sawernane masalah kang ana ing desa Ngliman.

jinis pusaka tinggalane leluhur kang dijamas iku ana rong jinis, yaiku arupa pusaka lan wayang. Pusaka kang dijamas yaiku pusaka Kyai Kembar, dene kang dijamas arupa wayang, yaiku wayang Ki Bondan, Ki Joko Truno, Ki Panji, Ki Bethik, lan Ki Dhukun.

4.2.1 Jinise Pusaka ing Desa Ngliman

Jinis pusaka tinggalane leluhur kang dijamas iku ana rong jinis, yaiku arupa pusaka lan wayang. Pusaka kang dijamas yaiku pusaka Kyai Kembar, dene kang dijamas arupa wayang, yaiku wayang Ki Bondan, Ki Joko Truno, Ki Panji, Ki Bethik, lan Ki Dhukun. Nanging, pusaka sing isih ana saiki mung Kyai Kembar, dene wayang cacah ana lima mung Nyai Dhukun dsalini dadi Ki Dhukun.

4.2.2 Alasane Masyarakat Jawa mligine ing Desa Ngliman Kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk Nindakake TJP

Masyarakat nindakake TJP, jalaran (1) minangka adat utawa warisan, (2) Mujudake karakter lan sipate masyarakat Jawa, (3) TJP minangka sarana kanggo ngibadah.

4.3 Uba Rampe, Tata Laku, lan Maknane sajrone TJP

TJP minangka salah sawijine adat tradhisi kabudayan kang kanthi turun tumurun ditindakake dening masyarakat ing desa Ngliman mligine lan masyarakat Jawa umume. Wujud saka TJP iku ana uba rampe lan tata lakune kang sakabehe mono ora mungkin ora ana maknane. Gandheng wong Jawa iku kerep nengenake babagan olahing daya cipta, rasa lan karsa, anane TJP kasebut minangka asil saka pamikire wong Jawa, nyatane digunakake kanggo nggayuh kanugrahan lan sesambungan marang Gustine.

4.3.1 Uba Rampe sajrone TJP

Wujud saka TJP kang kapisan yaiku sawernane uba rampe kang dibutuhake nalika jamasan. Saka asiling observasi, lan wawancara, bisa diweruhi yen uba rampe nalika nindakake jamasan dumadi saka menyan madu, jeruk pecel, banyu, tebu ireng, warangan, minyak wangi. Saliyane iku uga ana gunungan lan berkat.

4.3.2 Tata Laku ing TJP

Tata laku kang ditindakake sajrone TJP, yaiku nyuwun restu Ki Ageng Ngaliman, pusaka diarak, digawa menyang papan panjamasan, sambutan Pak Lurah lan Pak Bupati, penyerahan pusaka lan wayang saka pengarak marang Pak Lurah, Pak Lurah marang Pak Bupati, Pak Bupati marang Kepala Dinas Pariwisata, gunungan dilebokake, pusaka lan wayang dijejer, tontonan Tarian Bondanan lan tradhisi gombak kuncung kanthi cara simbolis, sambutan Kepala Dinas Wisata, penyerahan pusaka lan wayang saka Pak Bupati marang

mranggi, jamasan pusaka diwiwiti, pusaka lan wayang didupani sarta disawabake, diresiki teyengane nganggo jeruk pecel lan banyu, pusaka lan wayang dituruh banyune, pusaka dikosoki nganggo tebu ireng banjur dilapi, diwarangi, lan diminyaki, pusaka lan wayangan dibungkus lan dipajang sedhela, banjur dibalekake menyang gedhong pusaka, lan slametan.

4.3.3 Maknane Uba Rampe lan Tata Laku ing TJP

Makna sajrone ubarampe lan tata laku sajrone TJP iku gegayutan karo olah pamikire masyarakat Jawa utawa filsafat Jawa. Sistem pamikire masyarakat Jawa kang luwih nengenake babagan olahng rasa kang tujuwane yaiku kanggo nggayuh kautamaning urip. Mangerteni makna kang kinandhut sajrone uba rampe lan tata laku iku bab kang wigati.

4.4 Pigunane Tradhisi Jamas Pusaka

Masyarakat Jawa nindakake TJP wis tamtu jalaran ana pigunane. Kanggo ngudhari pigunane TJP mula digunakake teori ngenani piguna yaiku kang diandharake dening Bascom. Piguna kang tinemu sajrone TJP yaiku minangka sistem proyeksi, minangka piranti kanggo ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, minangka sarana pedhidhikan, minangka sistem kontrol utawa kanggo ngawasi, lan minangka tontonan.

4.5 Owah-owahane TJP

TJP minangka salah sawijine kabudayan saka masyarakat Jawa. Padha karo sipate kabudayan kang dinamis, TJP tansah ngalami owah-owahan bebarengan karo owahe jaman. Saliyane iku, manungsa minangka subjek kang nggunakake tradhisi kasebut kanthi nggunakake sipate kang kreatif, manungsa tansah menehi panemu-panemu anyar kang dilebokake sajrone TJP.

4.5.1 TJP Biyen lan Saiki

TJP ing biyen lan saiki tamtune wis beda. Beda-bedane TJP kasebut bisa dirasakake ing jaman kang wis sarwa maju kaya saiki, beda karo jaman biyen sing durung ana apa-apa lan anggone masyarakat Jawa nindakake TJP isih prasaja.

Panyengkuyunge Pemerintah lan Dinas Pariwisata menehi daya kang gedhe tumrap owah-owahane uba rampe kang digunakake sajrone nindakake jamasan pusaka minangka hajat desane. Ora kaya biyen sing angel banget ngolehake dana, merga uga isih durung ana apa-apa kaya saiki. Kamangka anane TJP saiki luwih diapiki lan diramekake dening masyarakat desa Ngliman kanthi oleh bantuan saka Pemerintah Daerah lan Dinas Pariwisata. Uba rampe biyen ing antarane yaiku menyan biasa, bentis lan jeruk pecel, banyu degan, sepet lan godhong nanas, katul, warangan, lan minyak cendana. Uba rampe saiki menyan madu lan dupa, jeruk pecel, banyu bening, tebu ireng, warangan, minyak kenanga, utawa minyak liyane kanggo pusaka.

Saliyane uba rampe, tata laku ing TJP uga ngalami owah-owahan karana uga disengkuyung dening pemerintah lan Dinas Pariwisata. TJP biyen ditindakake saperlune wae, kerana minangka tradhisi lan kudu ditindakake minangka acara bersih desa, dene TJP saiki

ditindakake kanthi diwenehi sawernane prosesi, arak-arakan, lan maneka tontonan. Tegese, TJP saiki luwih diramekake tinimbang TJP biyen.

4.5.2 Faktor-faktor kang Njalari Owah-owahane TJP

TJP saiki lan biyen wis akeh bedane, utamane ing babagan uba rampe lan tata laku. Pangrembakane jaman kang maju melu mlebu minangka unsur anyar mangaribawani sajrone tradhisi. Dene faktor kang ndayani owah-owahane TJP, yaiku faktor intern kang awujud *discovery* lan *invention* sarta faktor eksternal kang awujud difusi lan akulturasi.

4.5.3 Unsur Anyar kang Mlebu sajrone TJP

Unsur anyar kang mlebu sajrone TJP lumrahe mujudake unsur kang nduweni gegayutan karo majune jaman saiki. Ora bisa diselaki yen majune jaman saiki bisa ndayani marang anane TJP kasebut. Masyarakat wis ora prelu kangelan kaya jaman biyen. Owah-owahane jaman kasebut pancen kudu dieloni yen ora kepengin keru utawa diarani masyarakat tradhisional.

TJP ing desa Ngliman disengkuyung dening Pemerintah Daerah lan Dinas Pariwisata. Kanthi anane dhukungan kasebut, acara TJP banjur diramekna lan dianakake sakehe prosesi. Anane prosesi kasebut uga disengkuyung dening sakehe piranti kang nggunakake energi listrik, lan teknologi jaman saiki. Saengga TJP jaman saiki luwih meriah jaman biyen.

4.5.4 Dampak Owah-owahane TJP

Kabudayan mligine TJP mujudake sawijining kabudayan kang asipat dinamis lan ora bisa uwal saka owah-owahan. TJP saiki lan biyen wis akeh bedane, utamane ing babagan uba rampe lan tata laku. Pangrembakane jaman kang maju melu mlebu minangka unsur anyar mangaribawani sajrone tradhisi. Nanging pranyata owah-owahan kasebut uga menehi pangaribawa utawa dampak marang TJP iku dhewe. Dampak kasebut ing antarane bisa mikuwati lan Ngapiki TJP kang ana ing jaman saiki, nanging pranyata dampak owah-owahan TJP kasebut uga bisa ngrusak lan ngganggu TJP.

PENUTUP

Dudutan

Tradhisi jamas pusaka ing desa Ngliman, kecamatan Sawahan, kabupaten Nganjuk, yaiku jinis pusaka tinggalane leluhur kang dijamas iku ana rong jinis, yaiku arupa pusaka lan wayang. Pusaka kang dijamas yaiku pusaka Kyai Kembar, dene kang dijamas arupa wayang, yaiku wayang Ki Bondan, Ki Joko Truno, Ki Panji, Ki Bethik, lan Ki Dhukun.

Masyarakat nindakake TJP, jalaran (1) minangka adat utawa warisan, (2) Mujudake karakter lan sipate masyarakat Jawa, (3) TJP minangka sarana kanggo ngibadah.

Uba rampe kang digunakake sajrone TJP, yaiku (1) menyan madu, (2) jeruk pecel, (3) tebu ireng, (4) warangan, (5) minyak wangi, (6) gunung, lan (7) berkat.

Tata laku kang ditindakake sajrone TJP, yaiku nyuwun restu Ki Ageng Ngaliman, pusaka diarak, digawa menyang papan panjamasan, sambutane Pak Lurah lan Pak Bupati, penyerahan pusaka lan wayang saka pengarak marang Pak Lurah, Pak Lurah marang Pak Bupati, Pak Bupati marang Kepala Dinas Pariwisata, gunung diblebokake, pusaka lan wayang dijejer, tontonan Tarian Bondanan lan tradhisi gombak kuncung kanthi cara simbolis, sambutan Kepala Dinas Wisata, penyerahan pusaka lan wayang saka Pak Bupati marang mranggi, jamasan pusaka diwiwiti, pusaka lan wayang didupani sarta disawabake, diresiki teyengane nganggo jeruk pecel lan banyu, pusaka lan wayang dituruh banyune, pusaka dikosoki nganggo tebu ireng banjur dilapi, diwarangi, lan diminyaki, pusaka lan wayangan dibungkus lan dipajang sedhela, banjur dibalekake menyang gedhong pusaka, lan slametan.

Menyan madu minangka sarana kanggo nyambungake marang alam ghaib, lan kanggo nyawabake pusaka lan wayang amrih bisa mandhi lan ngijabahi, supaya apa kang dadi pangarep-arepe masyarakat bisa dikabulake dening Gusti kanthi liwat perantara pusaka lan wayang kang dijamas kasebut.

Jeruk pecel minangka piranti kanggo nglunturake utawa ngresiki teyengan-teyengan kang kelet ana ing pusaka kasebut. Jeruk pecel nduweni rasa kang kecut banget saengga jeruk pecel kasebut kapilih jalaran luwih mandhi lan gelis resik lan mlosoh yen dianggo ngresiki pusaka saka teyengan-teyengan kasebut.

Tebu ireng yaiku kanggo nggosoki pusaka sawise diresiki teyengane nganggo jeruk pecel. Teyengan-teyengan sing wis luntur krana diresiki mau dikosoki nganggo tebu ireng supaya resik lan ora nempuk nang pusaka, saengga pusaka luwih resik banjur dilap lan siyap diwarangi.

Warangan yaiku arupa serbuk putih kang dianggo nggilapake pusaka supaya weranane bisa nggilap apik. Warangan diprecaya minangka tulake bangsa lelembut, mulane pusaka diwarangi amrih ora kisenan barang-barang sing ora nggenah lan ora ngurangi utawa malah ngilangi kakuwatane. Nanging upama kangge manungsa, warangan iku asipat racun lan bisa mateni wong saengga yen nggunakake warangan kudu bisa ngati-ati.

Minyak wangi yaiku aru-aruman kang dileleti utawa diser-seri ana ing pusaka lan wayangan. Pusaka iku dianggep ana yonine kang dipadhakne karo wong urip sing ana nyawane, dadi amrih mandhine pusaka lan wayangan kasebut mula diser-seri minyak. Minyak kang digunakake lumrahe kenanga lan ganda pura, nanging yen ora ana bisa nganggo minyak-minyak sajiniise.

Gunungan yaiku sajiniise tumpeng ning gedhe, saka sega putih lan diwangun kaya gunung lan diwenahi maneka warna lawuhan lan iwak, sarta dincep-cepi maneka warna janganan-janganan kayata terong, tomat, timun, kacang lanjaran lan sapanunggal. Kang nggambarake kahanan desa Ngliman kang subur lan masyarakat kang makmur. Gunungan kasebut diarak saka makam Ki Ageng Ngaliman menyang papan panjamasan lan bakale dianggo oyok-oyokan dening masyarakat sawise jamasan pusakane mari, jalaran diprecaya gunungan kasebut bisa menehi berkah.

Berkat minangka samubarang piranti kang digunakake minangka panyengkuyung kanggo slametan. Berkat dianggo ana ing sajrone slametan kang nggambarake wujud syukure manungsa marang Gustine, amarga wis nindakake TJP kanthi lancar lan wujud dedonga amrih apa sing wis diupayakake dening masyarakat bisa kasil. Saliyane iku uga mujudake sesambungan manungsa lan alam sakiwa tengene, yaiku kanthi rasa syukur desane tansah subur sandhang lan pangane bisa kacukupan kanthi apik.

Nyuwun restu Ki Ageng Ngaliman minangka wujud kurmat marang leluhure sing wis mbaureksa desa Ngliman lan wis maringi warisan arupa pusaka lan wayangan kang duweni piguna tumrap desane.

Pusaka diarak minangka simbol pamarataane desa sing diubengi pusaka kasebut supaya balake ilang, senjata ta wis ora rata maneh diubengne desa kaya jaman semana ning tetep dikarepake desa Ngliman bisa adoh saka mala lan bebaya. Samarine diarak, banjur digawa menyang papan panjamasan yaiku amarga amrih kanggo tontonan masyarakat desa mligine lan masyarakat liyane bisa melu ngramekake TJP.

Sambutane Pak Lurah minangka wujud pakurmatan tumrap Bupati Nganjuk, lan Kepala Dinas Pariwisata sarta staf-stafe kang ngrawuhi TJP kasebut sarta tumrap perangkar desa liyane, masyarakat desa Ngliman mligine lan masyarakat sanjabane desa Ngliman. Sambutane Pak Bupati uga menehi pakurmatan tumrap sing ngrawuhi TJP.

Panyerahan pusaka lan wayang kang diwiwiti saka pengarak marang Pak Lurah, saka Pak Lurah marang Pak Bupati, saka Pak Bupati marang Kepala Dinas Pariwisata banjur dijejer ana ngarep. Panyerahan pusaka lan wayang kasebut ditindakake jalaran simbolisasi yen TJP kasebut kanga sale saka dsa Ngliman kasebut disengkuyung dening Pemerintah Daerah lan Dinas Pariwisata. sawise ana panyerahan, gunung diblebokake supaya aman lan pusaka dijejer ana sangarepe papan panjamasan kanggo tontonan.

Tarian Bondanan kang asli saka Ngliman nggambarake wong tuwa sing nuntun anake amrih bisa dadi bocah kang bener yaiku digambarake kanthi nggawa anak karo payung lan numpak kendhi, nak wis rampung kendhine dipecah. Saliyane iku uga nambah kaendahane tradhisi kanthi anane tontonan tari-tarian.

Simbolisasi tradhisi gombak kuncung iku nudhuhake yen desa Ngliman nyata-nyata isih ngugemi tradhi Gombak Kuncung kasebut kanggo keturunan kang pancen asli saka Ngliman kasebut, banjur dibacutake santunan kanggo aweh pambiyantu masyarakat.

Sambutan Kepala Dinas Pariwisata wujud pakurmatan lan panyengkuyung anane TJP karana desa Ngliman uga kalebu dhaerah wisata lan kepengin ngangkat potensi desa Ngliman utamane ing babagan wisata lan kabudayan.

Panyerahan pusaka lan wayang saka Pak Bupati marang mranggi tegese wis oleh ijin saka tataran panguwasa sing luwih dhuwur yaiku Bupati. Jamasan pusaka diwiwiti yaiku pusaka lan wayang didupani sarta disawabake utawa dijuluk dongane, pusaka diresiki teyengane lan dikosoki nganggo jeruk purut lan banyu

supaya teyengane mlosoh, pusaka lan wayang dituruh banyune amarga diprecaya minangka kanggo tulak balak, hama, penyakit, lan masalah liyane. Pusaka dikosoki nganggo tebu ireng banjur dilapi supaya garing. Pusaka diwarangi amrih nggilap apik lan didohne saka bangsa lelembut sing nggawe pusaka ora mandhi maneh. Pusaka lan wayang diminyaki amrih mandhi lan ajine yen disuwun dongane bisa Kabul. Pusaka lan wayang dibungkus lan dipajang sedhela kanggo tontonan banjur dibalekake menyang gedhong pusaka, lan slametan ngucapake rasa syukur lan donga mring Gustine.

TJP nduweni piguna, yaiku (1) minangka sistem proyeksi, (2) minangka piranti kanggo ngesahake pranata-pranata lan lembaga kabudayan, (3) sarana pendhidhikan babagan agama, babagan tatakrama, lan babagan sosial, lan (4) minangka piranti kanggo meksa lan ngawasi norma.

Kabudayan mligine TJP mujudake sawijining kabudayan kang asipat dinamis lan ora bisa uwal saka owah-owahan. TJP saiki lan biyen wis akeh bedane, utamane ing babagan uba rampe lan tata laku. Pangrembakane jaman kang maju melu mlebu minangka unsur anyar mangaribawani sajrone tradhisi. Dene faktor kang ndayani owah-owahane TJP, yaiku faktor intern kang awujud *discovery* lan *invention* sarta faktor eksternal kang awujud difusi lan akulturasi. Saliyane iku, owah-owahane TJP ing desa Ngliman kecamatan Sawahan Kabupaten Nganjuk uga menehi dampak *positif* utawa apik lan *negative* utawa kurang apik. Dampak *positif* yaiku anane owah-owahan kasebut bisa mikuwati lan ngapiki TJP, dene dampak *negatif* yaiku pranyata anane owah-owahan kasebut malah bisa ngrusak lan ngganggu TJP.

Pamrayoga

Kabudayan iku minangka olah pikire manungsa saka daya, cipta, lan karsa. Kabudayan kang diciptakake dening manungsa iku ora mungkin ana gunane. Kabudayan kanthi cetha menehi piwulangan lan tata laku kang apik marang panguripane manungsa. Wis semesthine manungsa kudu nduweni rasa tresna marang kabudayan, banjur bisa ngugemi lan ngleluri kabudayan kasebut supaya tansah ngrembaka. Semono uga ing tradhisi, kanthi mangerteni apa iku sejatine TJP, uba rampe lan tata lakune, sarta makna lan pigunane, manungsa bakal menehi kawigaten kang gedhe. Makna lan piguna kasebut bisa menehi piwulangan kang becik tumrap kapribadhe manungsa mligine manungsa Jawa. Mula, aja mung melu nindakake sawijining tradhisi ning pranyata ora mangerteni kanthi luwih jero tradhisi kasebut kena apa kudu ditindakake.

Ana ing donya iki ora ana sing tetep, kabeh mono mesthi owah. Semono uga manungsa lan kabudayan uga ngalami owah-owahan. Pangrembakane jaman sing sarwa maju kudu bisa disikepi kanthi ngati-ati, pinter-pinter milih, lan wicaksana. Kabudayan tansah ngalami owah-owahan, nanging sing penting niai-nilai saka tradhisi kasebut tetep ora katut owah. Kita ora bisa ngalangi owahe kabudayan, nanging kita isih bisa njupuk

paedah kang becik lan digunakake kanggo napaki urip ing donya iki.

KAPUSTAKAN

Arikunto, Suharsimi. 2010. *Prosedur Penelitian: Suatu Pendekatan Praktek*. Jakarta: Rineka Cipta

Bakker, JWM. 1984. *Filsafat Kebudayaan, Sebuah Pengantar*. Yogyakarta: Penerbit Kanisius.

Danandjaja, James. 1984. *Folklor Indonesia*. Jakarta: Pustaka Utama Grafitipers

Endraswara, Suwardi. 2006. *Mistik Kejawen: Sinkretisme, Simbolisme dan Sufisme dalam Budaya Spiritual Jawa*. Yogyakarta: Penerbit Narasi

Herusatoto, Budiono. 2008. *Simbolisme Jawa*. Yogyakarta: Penerbit Ombak

Koentjaraningrat. 1987. *Kebudayaan Mentalis dan Pembangunan*. Jakarta: Gramedia

-----, 1994. *Kebudayaan Jawa*. Jakarta : Balai Pustaka

-----, 2009. *Pengantar Ilmu Antropologi*. Jakarta: Rineka Cipta

Kuntjara, Esther. 2006. *Penelitian Kebudayaan: Sebuah Panduan Praktis*. Yogyakarta: Graha Ilmu

Kusumohamidjojo, Budiono. 2010. *Filsafat Kebudayaan: Proses Realisasi Manusia*. Yogyakarta: Jalasutra

Luxemburg, Jan Van. 1992. *Pengantar Ilmu Sastra*. Jakarta: Gramedia Pustaka Utama

Maran, Rafael Raga. 2007. *Manusia & Kebudayaan dalam perspektif Ilmu Budaya Dasar*. Jakarta: Rineka Cipta

Moeliono, Anton. M. 1990. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta: Balai Pustaka

Moleong, Lexy. J. 2011. *Metodologi Penelitian Kualitatif (Edisi Revisi)*. Bandung: PT Remaja Rosdakarya

Poerwadarminta, W.J.S. 1937. *Baoesastra Djawa*.
Jakarta: Balai
Pustaka

-----, W.J.S. 1939. *Bausastra Djawa*.
Jakarta: J. B. Wolters'Uitgevers atau
Maatchappij N. V. Groningen

-----, W.J.S. 1976. *Bausastra Djawa*.
Jakarta: Balai Pustaka

Sudikan, Setya Yuwana. 2001. *Metode Penelitian
Kebudayaan* Surabaya: Unesa Unipress
bekerjasama dengan Citra Wacana

Sugiyono. 2011. *Metodologi Penelitian Kuantitatif
Kualitatif dan R & D*. Bandung: Alfabeta

Sukarman. 2006. *Pengantar Kebudayaan Jawa*.
Surabaya: Unesa Unipress

Sutrisno, Sulastin, Darusuprpta, Sudaryanto. 1991.
Bahasa Sastra Budaya. Yogyakarta: Gadjah
Mada University Press

Tumanggor, Rusmin, Kholis Ridhio, Nurochim.
2010. *Ilmu Sosial dan Budaya Dasar*. Jakarta:
Kencana Prenada Media Group

Widayati, Sri Wahyu. 2008. *Ilmu Sosial Budaya
Dasar*. Surabaya: Unesa Unipress

